

OPSPORING EN POLITIE / POLICE AND INVESTIGATION

Wat met moraliteitsonderzoeken in assisenzaken?

MARC BOCKSTAELE^a

^a (ere)Hoofdcommissaris Federale Gerechtelijke Politie Gent, inhoudelijk coördinator van de nationale cursussen verhoortechnieken, (Corresp.: Marc.Bockstaele@skynet.be)

1. INLEIDING

Artikel 62quater Sv.¹ bepaalt dat de onderzoeksrechter een moraliteitsonderzoek kan bevelen indien uit het onderzoek volgt dat de misdaad die aan de inverdenkinggestelde wordt ten laste gelegd, lijkt te behoren tot de bevoegdheid van het hof van assisen. Artikel 278 Sv. bevat regels over het opmaken van de lijst met moraliteitsgetuigen en de volgorde waarin ze zullen gehoord worden. Omdat sedert de potpourri-II-wet (2016) slechts uitzonderlijk dossiers zullen worden behandeld voor het hof van assisen, stelt zich de vraag of moraliteitsonderzoeken voor de correctionele rechtbanken nog nodig zijn of moeten beperkt worden.

Sinds het verslagboek over de multidisciplinaire studiedag 'Moraliteitsverslagen in assisenzaken' op 1 april 2004 in de aula van de universiteit Gent (BOCKSTAELE, 2004a), werd nauwelijks nog iets over dit onderwerp gepubliceerd (BOCKSTAELE, 2004b). Er werd toen aandacht geschonken aan de historische en filosofische achtergrond waartegen ideeën met betrekking tot het persoonlijkheidsonderzoek in de strafrechtspleging ingang vonden (MINNAERT, 2004). Het doel en belang van moraliteitsonderzoeken in assisenzaken werd onderstreept, evenals de objectiviteit, kwaliteit en zorgvuldigheid waarmee ze moeten opgesteld worden door bekwame politieambtenaren.

De gepleegde feiten kunnen worden beschouwd als een onaanvaardbare oplossing die de dader gaf aan de problemen waarmee hij geconfronteerd werd. Deze feiten, die voor hem mogelijks op dat ogenblik de beste of enige oplossing waren, worden zowel gekenmerkt door een bijzondere situationele context als door een tijdsverloop. De daad kan een zich losscheuren geweest zijn van een verhouding die veel van zijn uithoudingsvermogen vergde (GHYSBRECHT, 1970: 67). In de criminogenese worden de feiten teruggeplaatst in een micro- en macrogenetisch perspectief. De term *microgenese* duidt de onmiddellijke context aan waarin de feiten gepleegd werden. Zoals bijvoorbeeld het ontstaan en verloop van de laatste ruzie tussen twee partners die eindigde met de wurging van het slachtoffer. De analyse van de verre en diepere wortels van de feiten, van de problematische levensdomeinen in de ontwikkelingsgeschiedenis van de dader, wordt *macrogenese* genoemd.

Het kwam op de studiedag aan de orde dat er geen blauwdruk voor moraliteitsonderzoeken bestaat, toepasbaar op om het even welke zaak. Het is niet aangewezen 'standaard' bepaalde rubrieken te schrappen. Items die bij gebrek aan relevantie niet of nauwelijks uitgewerkt worden in het ene geval, kunnen bijzonder interessant zijn in een ander moraliteitsonderzoek. Toen werd al gesteld dat elk moraliteitsonderzoek een onderzoek op maat is (COTTYN, 2004: 231; VAN DER VELDEN, 2004: 197). Meestal gaf de opdrachtgevende magistraat, middels kantschriften, sturing aan het onderzoek.

Het algemeen besluit was toen dat het moraliteitsonderzoek van de dader absoluut noodzakelijk en zinvol is, niet alleen om zijn maatschappelijke identiteit vast te stellen, maar ook om:

- een beter inzicht te krijgen hoe de betrokkene tot zijn daad kwam;

¹ Met ingang van een door de Koning te bepalen datum, wordt bij artikel 6 van de Wet van 21 december 2009 in het Wetboek van Strafvordering een artikel 62quater ingevoegd (BS 11 januari 2010).

- informatie te verschaffen aan de aangestelde deskundige-psychiater om hem toe te laten zijn besluit op een zo breed mogelijke basis te maken;
- een aangepaste straf te bepalen bij een veroordeling.

Volgens artikel 62^{quater} §1 Sv. omvat het moraliteitsonderzoek relevante informatie inzake de inverdenkinggestelde, verzameld bij personen uit diens leefomgeving, evenals relevante informatie over de persoonlijkheid van het slachtoffer. Van elk onderhoud wordt een schriftelijk verslag opgesteld. De Koning zal de nadere regels voor het moraliteitsonderzoek bepalen, wat tot op heden nog niet is gebeurd.

Bij de totstandkoming van de Wet van 21 december 2009 tot hervorming van het hof van assisen werd noch in de Kamer, noch in de Senaat aandacht geschonken aan de inhoud van een moraliteitsverslag, noch aan de manier waarop het moet opgesteld worden (*Parl. St. Kamer*, 2008/2009). Wel werd gesteld dat het aantal moraliteitsgetuigen in een assisenzaak moet beperkt worden. Het gebeurt inderdaad dat er teveel moraliteitsgetuigen ter zitting worden opgeroepen, die allemaal hetzelfde komen vertellen. Het blijft wel van belang dat naaste familieleden zoals ouders, broers en zussen als moraliteitsgetuigen kunnen opgeroepen worden (*Parl. St. Kamer*, 2008/2009: 165; *Parl. St. Senaat*, 2008/2009: 14).

2. NA POTPOURRI-II

Ter voorbereiding van een item over de toekomst van moraliteitsonderzoeken op de studiedag van 22 november 2016 in het justitiepaleis te Gent, deed kamervoorzitter Martin MINNAERT, hof van beroep Gent, een beperkte rondvraag bij de lokale- en federale politie, bij magistraten en bij advocaten.²

In een ontwerptekst, uitgewerkt door een werkgroep binnen de *federale gerechtelijke politie* Oost-Vlaanderen (lokale en federale politie alsmede parket) wordt ervan uitgegaan dat het afschaffen van het moraliteitsonderzoek niet aan de orde is. De werkgroep noemde enkele principes waaraan een moraliteitsonderzoek in de toekomst zou kunnen voldoen:

- het moet, ongeacht welke rechtbank de zaak ten gronde behandelt, kwaliteitsvol en inhoudelijk sterk zijn;
- een beperkt aantal (ongeveer tien) zorgvuldig gekozen getuigen moeten alle facetten van de persoonlijkheid van de verdachte aan bod laten komen;
- de verhoren van de getuigen moeten objectief, onpartijdig, kwaliteitsvol en diepgaand zijn;
- er wordt geen samenvatting gemaakt van het moraliteitsonderzoek;
- alle processen-verbaal van oude zaken waarin de verdachte betrokken was, moeten aan het moraliteitsverslag toegevoegd worden;
- het moraliteitsonderzoek moet gelieerd zijn aan de zaak en het motief. In dit kader kunnen feiten van lang geleden wel degelijk relevant zijn. Er moet ook kunnen afgeweken worden van het gebruikelijke stramien als de aard van de zaak dit vereist;
- naast de verhoren van de moraliteitsgetuigen, dient alle andere noodzakelijke informatie ingezameld te worden via '*deskresearche*'.

Voor de *magistraten* die op de rondvraag hadden geantwoord, mogen onderzoeken in ge-correctionaliseerde moordzaken en de bijhorende moraliteitsonderzoeken geen bandwerk worden. De kwaliteit moet gegarandeerd blijven. In correctionele dossiers is de persoonlijkheid van de beklaagde een wettelijk verplicht beoordelingsgegeven om de strafmaat te bepalen, zeker wanneer het de zwaarste misdaden betreft. Voor de psychiater is het mo-

2 De integrale tekst is te raadplegen op de website van het Centre for Policing and Security (CPS).

raliteitsonderzoek een noodzakelijk instrument om zijn bevindingen te ondersteunen, om een betrouwbaar en objectief verslag te kunnen opstellen. Zowel de onmiddellijke context waarin de feiten gepleegd werden als de analyse van diepere oorsprong van de feiten, hebben hun belang bij de poging – zowel door het openbaar ministerie in zijn vordering als door de rechters bij de uiteindelijke beoordeling – een correcte inschatting te maken van de dader, zijn daden en het maatschappelijk- en recidivegevaar.

Toch vond een zetelend rechter dat het politieel moraliteitsonderzoek, wat hem betreft, kon vervangen worden door een geactualiseerd strafregister en een proces-verbaal met de ANG³-vermeldingen, waarmee de beklaagde of de beschuldigde ter zitting kan worden geconfronteerd.

Ook voor de *advocaten* die ingingen op de rondvraag moet het moraliteitsonderzoek behouden blijven. Voor een advocaat is het nuttig om inzicht te krijgen in de familiale, professionele en sociale achtergrond van de cliënt. Het menselijk aspect, zowel naar de gepleegde feiten toe, als naar het geheel van de bepalende factoren in hoofde van dader en slachtoffer, speelt bij de beoordeling steeds een voorname rol. Er anders over oordelen zou er toe kunnen leiden dat een penaal dossier louter ‘computermatig’ wordt beoordeeld, wat schril in tegenstelling staat met wat de mens tot het stellen van onaanvaardbare daden inspireert.

Met de wet van 21 december 2009 werden in artikel 62^{quater} Sv. regels over het opstellen van moraliteitsverslagen voor de hoven van assisen aangekondigd. Sedert de wet van 5 februari 2016 komen de meeste misdaden voor de correctionele rechtbanken, zodat dit artikel opnieuw moet aangepast worden. Handleidingen zijn niet meteen te verwachten.

De te behandelen rubrieken zijn⁴:

- 1 Familie (afstamming)
- 2 Verstandelijke ontwikkeling
- 3 Gezondheid
- 4 Militie
- 5 Werk
- 6 Gezin
- 7 Verblijfplaats
- 8 Materiële en financiële toestand
- 9 Karakter – persoonlijkheid – gedrag
- 10 Vrienden en kennissen
- 11 Ontspanning
- 12 Sociale activiteiten
- 13 Buurt
- 14 Gerechtelijke antecedenten
- 15 Andere inlichtingen

Deze kunnen volgens de magistraten en advocaten die de vragenlijst beantwoordden niet wegvallen, maar wel ingekort worden naargelang de zaak. *Maatwerk* na overleg tussen onderzoeksrechter en onderzoekers. Bij een passionele moord (of doodslag) zal het moraliteitsonderzoek zich op totaal verschillende levensgebieden richten dan in het geval van een huurmoord. Het nagaan van het gedrag van een persoon met psychopathische trekken kent weinig vergelijking met dat van de huisvader die in een relationele context ‘ontploft’.

De rubriek *familie* kan beperkt worden tot de verhoren van ouders, broers en zusters. Het meer recente is nuttiger dan het verre verleden. De onmiddellijke omgeving speelt een voor-

³ Algemene Nationale Gegevensbank.

⁴ Het betreft de handleiding die permanent digitaal ter beschikking staat van elke politieambtenaar (via intranet Portal). Zie ook (BOCKSTAELE, 2004b).

name rol bij de ontwikkeling van de persoonlijkheid (CASSELMAN, 2010: 194). Delinquenten komen vaak uit families die gekenmerkt zijn door conflict tussen ouders (ruzies, vijandigheid, relationele instabiliteit, breuk). Dergelijke gezinnen zijn vaak gekenmerkt door negatieve attitudes van de ouders ten aanzien van hun kinderen, een gebrek aan betrokkenheid van de ouders op de kinderen en vormen van fysiek geweld tegen kinderen. Meta-analyses bevestigden de band tussen echtscheiding en delinquentie (PRICE & KUNZ, 2003). Nogal wat studies bevestigden dat delinquente kinderen een delinquente ouder (vader) hebben (BLACKBURN, 2001). Veel Roma-ouders leren hun kinderen stelen, 'het zit in hun opvoeding' liet meester VAN AELST optekenen (VANDERSTRAETEN, 2011: 239).

De rubriek *verstandelijke ontwikkeling* (schooluitslagen) zal korter worden met de leeftijd van de verdachte. In de levensgeschiedenis van psychopaten kunnen reeds op zeer jonge leeftijd ernstige gedragsproblemen teruggevonden worden. Leerkrachten geven aan hoe het kind in kwestie de klas op stelten zette, voortdurend een 'gevecht' met hen aanging, medeleerlingen treiterde en hen afperste of dikwijls spijbelde. Het gedrag is buitensporig in vergelijking met leeftijdsgenoten of met andere kinderen van hetzelfde gezin. Uit de levensgeschiedenis van sommige psychopathische persoonlijkheden kan bijvoorbeeld afgeleid worden dat, hoewel ze in een warm nest opgroeiden waarvan alle andere kinderen later universitaire diploma's behaalden, ze de enige waren die uit de band sprongen en reeds op zeer jonge leeftijd delicten pleegden om uiteindelijk op zestienjarige leeftijd door de jeugdrechter uit handen te worden gegeven (BOELAERT, 2008: 158).

De rubriek *gezondheid* zou kunnen volstaan om aan de onderzoeksrechter de namen van de geneesheren door te geven en eventueel het medisch dossier te laten in beslag nemen voor de psychiater. Intoxicatie verbreekt dikwijls morele remmen. Talrijke statistieken wijzen op het belang van alcohol als uitlokkende factor voor agressieve handelingen. Alcoholmisbruik doet zich vooral gelden bij doodslag en op het toebrengen van slagen en verwondingen die de dood voor gevolg hebben. De seksuele agressiviteit wordt eveneens door alcohol gestimuleerd (GHYSBRECHT, 1970: 159). Het ligt dus voor de hand dat in moraliteitsonderzoeken daar aandacht wordt aan besteed.

Uit moraliteitsonderzoeken blijkt vaak dat het gezinsleven van de betrokkenen een jarenlange hel moet geweest zijn. Periodes van agressiviteit, extreem stresserende situaties, depressieve en suïcidale condities zijn vaak voorboden van geweld, seksueel geweld, doding en moord (DECLERCQ, 2008: 88). Vandaar dat, om een breder beeld te hebben, de rubriek *gezin* kan uitgebreid worden met het verhoor van alle voorgaande partners.

De rubriek *financiële toestand* kan sterk beperkt worden. Als dat relevant zou zijn (motief) zal dat waarschijnlijk wel uit het feitendossier blijken.

Bij de rubriek *andere inlichtingen* past zeker nazicht van alle computerbestanden van de verdachte en diens gedrag op sociale media, nuttig voor diens moraliteit.

De inspecteur die het moraliteitsonderzoek doet moet ook meewerken in het feitendossier, of er minstens kennis van hebben, zodat beide dossiers in elkaar passen en er geen tegenspraken opduiken. De case-officier moet supervisie houden op beide onderzoeken.

Het is fundamenteel dat één politieman zich exclusief met de gehele moraliteit inlaat, en dat het dus niet wordt toevertrouwd aan een 'team'. Bij teamwerk in die materie, die een taakverdeling insluit, gaan nuttige details verloren omdat men het geheel van de nuances onvoldoende aanvoelt. Belangrijk is dat de moraliteitsonderzoeken worden gedaan door daartoe goed opgeleide politiemensen, die uit ervaring weten welke aspecten van belang zijn voor de beoordeling van de persoonlijkheid van een individu.

Een proefproject om moraliteitsonderzoeken te laten doen door criminologen of maatschappelijke werkers (VERBELEN, 2004) was geen succes omdat zij geen kennis hadden van verhoortechnieken en geen politiebevoegdheid hadden, wat noodzakelijk is om onder meer databanken te bevragen.

3. VERHOREN IN MORALITEITSONDERZOEKEN

Moraliteitsgetuigen doen uitspraken over de moraliteit van een persoon, m.a.w. over zijn deugden en gebreken, zijn handel en wandel, zijn sociale omgeving, kortom over de leefwereld van een individu. Het gaat dus om een variante van getuigenverhoren (Salduz categorie I).

Uit de bevraging van raadsheer MINNAERT bleek de suggestie om het aantal verhoren te beperken tot ongeveer tien, die dan wel *kwaliteitsvol* en *diepgaand* moeten zijn. Het moet gaan om zorgvuldig gekozen getuigen, die alle facetten van de persoonlijkheid van de verdachte aan bod laten komen. Naast basiscommunicatie en basisverhoortechnieken (BOCKSTAELE, 2008), komen bij moraliteitsverhoren nog andere vaardigheden aan de orde die men niet zo uitgesproken terugvindt in de klassieke slachtoffer-, dader-, verdachtenverhoren.

Situëren van de getuige

In de eerste zinnen van een moraliteitsgetuige moet die zijn relatie, aard en duur van de contacten met de verdachte uitleggen. Een lezer weet dan dat hij de beweringen van de getuige binnen de beperkingen van het aangegeven kader moet zien. Zo maakt het een groot verschil als iemand een beschrijving geeft vanuit één bepaalde situatie dan vanuit een meervoudige relatie. Als een werkmakker verklaart: “*Persoon ‘X’ (verdachte) is een zachttaardig man*”, en die werkmakker kent de verdachte alleen maar van zijn werk, dan is de waarde daarvan beperkt. In zijn gezin kan de verdachte best brutaal zijn. Getuigen dus goed laten beschrijven sedert wanneer zij de verdachte kennen, waar, wanneer, hoeveel en waarom zij elkaar ontmoetten en waarover de gesprekken gingen.

Vooroordelen

Mensen zijn geen computers maar subjecten met gevoelens, strevingen en vooroordelen. De eigen leefwereld van de moraliteitsgetuige weegt dikwijls door in diens verklaring. Uitspraken van personen zeggen soms meer over de spreker zelf dan over diegene waarover hij een uitspraak doet. Waarnemingen worden vaak aangepast aan vooroordelen. Mensen zien of horen eerder iets wat hen goed uitkomt dan iets wat ze ‘niet willen zien of horen’ (VAN DE SANDE, 1990: 51).

Ook de verhoorder zal met zijn model van de wereld bij het beluisteren van verklaringen beïnvloed worden door vroegere ervaringen, afkomst, opleiding enz. (LIEKENS, 2000: 27). Bij de ondervraging kan het vooroordeel van de ondervrager invloed hebben op zowel de keuze van de vast te leggen informatie als op de feitelijke inhoud daarvan (VERMASSEN, 1999: 92). Wanneer de ondervrager bevooroordeeld is, neigt hij bij het samenvatten, analyseren en interpreteren van gegevens ongetwijfeld in de richting van zijn eigen verwachtingen.

Beweringen laten beargumenteren

In tegenstelling met verhoren in het feitenonderzoek, kunnen uitspraken van moraliteitsgetuigen moeilijk of zelfs niet gecontroleerd worden omdat het gaat om anekdotes van maanden of zelfs jaren geleden. Dit betekent dat de verhoorder *argumenten* moet vragen voor de uitgesproken beweringen en meningen. Als het relaas van de verhoorde te abstract, te mistig is, moet de verhoorder doorvragen (VROLIJK, 1991: 56).

Praktisch komt het er op neer dat een verhoorder niet alles kritiekloos opschrijft wat moraliteitsgetuigen verklaren. Beweringen moeten zo nauwkeurig mogelijk toegelicht worden. Als iemand zegt: “*Hij was jaloers*”, moet gevraagd worden op welke gegevens men steunt. De maatstaven voor jaloersheid, opvliedendheid evenals alle andere emoties en karaktertrekken verschillen van persoon tot persoon (DESTENO, VALDESOLO & BARTLETT, 2006). Verduidelijking kan door voorbeelden te vragen, bv.: “*Met haar opvliedendheid bedoel ik dat*

zij (beschrijving gedrag) in volgende situatie". Hetzelfde gedrag van iemand kan door twee verschillende personen anders beoordeeld worden naargelang de gehanteerde maatstaven. Het is aan de ondervrager, die gegevens objectief en beargumenteerd weer te geven. Misschien kan men wel concluderen dat de degelijkheid van een moraliteitsonderzoek vooral afhangt van de erin vermelde voorvallen en typerende anekdotes⁵, meer dan van *meningen* van iemand over iemand. Het onderscheid tussen feiten, meningen, wat de getuige zelf ervaren heeft en wat hij weet van 'horen zeggen', moet duidelijk uit de teksten blijken.

Beweringen laten definiëren

Preciesheid nastreven in verklaringen en in processen-verbaal in het algemeen, is beroepsbekwaamheid. Misverstanden ontstaan wanneer de verhoorder aanneemt dat woorden voor hem dezelfde betekenis hebben als voor de getuige. Mensen menen ten onrechte dat woorden hun *eigen betekenis* hebben zodat ze zich bijna nooit afvragen wat de spreker bedoelt wanneer hij ze gebruikt. Een zin in een proces-verbaal kan dikwijls een bron zijn van hevige discussies. Er wordt getwist om de precieze betekenis van een bepaald woord te achterhalen. Een onzorgvuldige weergave van datgene wat aan de verhoorder werd toevertrouwd kan de basis zijn van heel wat verwarring en kan leiden tot heel wat misverstanden (VERMASSEN, 1999: 90). Bij de uitspraak "*Persoon X drinkt van tijd tot tijd*", horen volgende verduidelijkingen:

- drinkt hij sterke drank, bier, koffie...;
- hoeveel drinkt hij (voor een geheelonthouder is één pils per dag veel en voor een gewoontedrinker zeer weinig);
- wat betekent van tijd tot tijd (dagelijks, maandelijks, onregelmatig...);
- heeft hij het drinken zelf vastgesteld?

Broncontrole

In moraliteitsonderzoeken komen dikwijls zinnen voor als: "*De familie weet er alles van*", of: "*Er wordt verteld dat...ik heb horen zeggen dat..., men zegt dat...*". Dergelijke zinnen zijn te vaag en vragen om verduidelijking. Welke familieleden, waar weten ze genoeg van, wát bedoelen ze met *alles*, wie vertelde wat? De verhoorder zou moeten vragen: "*Hoe weten ze dat precies*". De lezer van een verklaring zal ontbrekende bronnen of gegevens dikwijls willekeurig invullen. Misschien weet de moraliteitsgetuige ook niet meer hoe hij aan de informatie kwam of wat er precies besloten ligt in zijn bewering. De vragen van de verhoorder zullen de getuige in elk geval doen nadenken over diens bewering en meer helderheid doen verschaffen over wat hij of zij bedoelt (O'CONNOR & McDERMOTT, 1997: 118).

Maar gesprekken kunnen vervelend worden als tot in detail alles moet verklaard worden. Wat een verhoorde zegt, ontsluit zijn wereld. De verhoorder kan de vragen verzachten met de klank van zijn stem of door de vorm waarin hij ze giet: "*Ik vraag me af of je me zou kunnen vertellen...*" of: "*Wat interessant, maar ik begrijp niet helemaal...?*".

Woordjes die de getuige gebruikt in de plaats van *ik*, zoals 'men' 'we', of 'je', dienen dikwijls om de eigen verantwoordelijkheid voor een daad, mening of gevoel te ontlopen. "*Ik hoop*", is een slimme manier van de getuige om geen mening te geven terwijl het lijkt alsof hij er wél een geeft (OOMKES & GARNER, 1988: 22-25).

5 Juryleden maken bij hun beoordeling opvallend gebruik van kennis en ervaring uit hun privéleven en vergelijken dit met de getuigenissen: "*Ik ben dat ook tegengekomen*" of: "*Ik ken ook zo'n geval*" (VAN LANGENHOVE, 1989: 153).

Generaliseren

Mensen hebben de neiging uit één voorval of één specifieke situatie een algemene conclusie of regel af te leiden (CRAEYNEST, 2002: 16). Sommige mensen vellen een oordeel over iemand op grond van waarnemingen gedurende tijdstip 1, en trekken dit door naar de tijdstippen 2, 3 en 4, soms gedurende jaren, zonder dat er enig nieuw feit opduikt. Een negatieve indruk is veel moeilijker te veranderen dan een positieve. Wanneer mensen eenmaal denken dat iemand onbetrouwbaar of een dief is, moet er heel wat gebeuren voordat ze van gedacht veranderen. Immers, als die persoon zich vriendelijk en betrouwbaar gedraagt, kan dat worden geïnterpreteerd als strategisch gedrag. Zelfs als mensen zo iemand het voordeel van de twijfel geven, zullen ze toch nog lange tijd alert blijven op de mogelijkheid dat het onwenselijke gedrag terugkeert. Dit komt ook tot uiting in het spreekwoord: 'Eens een dief, altijd een dief'. Mensen vinden wel dat ze anderen een nieuwe kans moeten geven, maar als iemand iets gestolen heeft, zullen ze er toch rekening mee houden dat het opnieuw kan gebeuren (VONK, 1999: 86, 92).

Een beoordeling op grond van een incidenteel feit is bijna altijd voorbarig, onvolledig en onjuist (KORSWAGEN, 1988: 200-203). Een verhoorder moet aandacht hebben voor die generalisaties, die kunnen beperkt worden door:

- de getuige zijn uitspraken zoveel mogelijk te laten kaderen in een situatie. Dus niet: "*Persoon X is autoritair*", maar: "*Persoon X heb ik als autoritair ervaren toen hij...*";
- te letten op woorden als 'alle', 'nooit', 'altijd' en 'elke'. Deze universalia laten geen ruimte voor uitzonderingen. De manier om deze generalisaties te onderzoeken is vragen naar het tegenovergestelde: "*Is hij altijd agressief*", "*Heb je hem nog nooit vrijgevig geweten?*". Uitspraken die een percentage inhouden worden best vermeden als de getuige niet aangeeft hoe hij aan die cijfers komt (VAN EEMEREN & GROOTENDORST, 1994: 94);
- te letten op uitdrukkingen als: "*En zo..., enzovoort..., en van die dingen...*", waarbij de spreker doet alsof hij nog veel meer gegevens of argumenten heeft maar dat het te ver zou voeren die allemaal op te noemen. In feite heeft de verhoorde geen enkel argument meer, maar hoopt hij dat de luisteraar dat niet door heeft (OOMKES & GARNER, 1988: 14);
- uitdrukkingen als "*Je weet wel..., of zo...*" houden gewoonlijk in dat de spreker geen vertrouwen heeft in wat hij zegt, maar wel de luisteraar aanmoedigt begrip te tonen. Een goede verhoorder laat zich daar niet aan vangen en zal doorvragen;
- anekdotes, voorvallen enz., in de tijd te situeren en tijdens het gesprek te toetsen of de getuige zijn beweringen al of niet baseert op één feit of gebeurtenis.

Beoordelen

Bij criminele feiten merkt men dikwijls dat mensen op verschillende manieren weergeven wat er voorviel, of dat zij uiteenlopende opvattingen hebben over wie de schuld droeg van het voorval, wie de ruzie was begonnen of waarom de mensen zo handelden.⁶ Zo zien en voelen familieleden van terroristen, vrijheidsstrijders of zelfs criminelen, helemaal andere dingen dan hun slachtoffers of familieleden ervan (VERMEULEN, 1990: 53; CRAEYNEST, 2002: 117).

Mensen die slechts weinig dimensies gebruiken zullen de andere mogelijke dimensies ontcrachten en aan het '*halo-effect*' gaan lijden, het verschijnsel dat één aspect van het waargenomene invloed heeft op ander aspecten ervan (ARGYLE, 1980: 113). Bij de beoordeling van het karakter gebeurt iets dergelijks. Men is meestal geneigd om aan iemand die één of meer goede eigenschappen bezit, ook andere goede eigenschappen toe te schrijven. Zo

6 HASTOP EN CANTRIL (1954) hebben eens een voetbalwedstrijd tussen Dartmouth en Princeton bestudeerd. Het spel werd ruw en verschillende spelers liepen blessures op. Bij een interview na de wedstrijd vond 86% van de studenten van Dartmouth en 86% van de studenten van Princeton dat de tegenstander begonnen was met ruw te spelen. Dit toont wel aan dat de *interpretaties* in belangrijke opzichten kunnen verschillen en beïnvloed worden door het lidmaatschap van een groep of de attitudes van de toeschouwers.

neemt men doorgaans aan dat wie intelligent is ook een eerlijk mens is. Iemand die er verzorgd en knap uitziet krijgt ook een goed oordeel over zijn intelligentie of zijn capaciteiten voor een bepaalde taak toebedeeld.

Het tegenovergestelde, een negatief uitstralingseffect, noemt men het *'horn-effect'* (duivelshoortjes). Men denkt vaak dat iemand die er slordig uitziet ook minder intelligent zal zijn. Als de beoordelaar vindt dat de beoordeelde bijvoorbeeld te weinig geduld heeft, zal die waarschijnlijk ook wel andere fouten maken.

Dat geldt voor allerlei eigenschappen en verschijnselen. Zo ontstaat een samenhang tussen verschillende aspecten van de beoordeling die in feite niets of weinig met elkaar te maken hebben. Het zijn vooral algemene vragen als totaalbeoordeling van de persoon die tot deze fouten aanleiding geven (KORSWAGEN, 1988: 200).

Bij het verklaren van het gedrag van anderen maakt de beoordelaar (te) veel gebruik van stabiele persoonlijkheidseigenschappen (ARGYLE, 1980: 109). Dit is begrijpelijk. Zeker als men de ander niet zo goed kent en hem dus niet in een diversiteit van situaties meemaakte, zal men er eerder toe komen iemand te beschrijven in ongenueanceerde eigenschappen. Dit bracht JONES en NISBETT (1972), onderzoekers op dit terrein, ertoe te beweren dat *'traits exist more in the eye of the beholder than in the psyche of the actor.'*

Mensen hanteren gemakkelijk de term 'normaal' voor dagelijkse sociale contacten. Normaal is wie zich aanpast aan de normen, wie niet te ver afwijkt van 'gemiddelde waarden'.

Attitudes

Hetgeen getuigen waarnemen zegt niet alleen iets over datgene wat wordt waargenomen, maar zegt ook iets over de attitude van de getuige ten opzichte van de waargenomen ander (KEERS & WILKE, 1984: 92). In de hedendaagse psychologie wordt het begrip attitude gebruikt ter aanduiding van min of meer permanente gesteldheden van personen jegens bepaalde aspecten van hun ervaringswereld. Mensen hebben jegens hetzelfde object een verschillende attitude of waardering. De werkelijkheid is dus hoogst persoonlijk (LIEKENS, 2000: 24). In het algemeen geldt dat attitudes slechts gevormd worden met betrekking tot dat wat tot de persoonlijke belangstellingssfeer behoort. Iemand's attitudes worden meestal in zeer sterke mate beïnvloed door het sociale milieu waarin hij leeft.

Onderling verschillende mensen gebruiken ook onderling verschillende persoonlijkheidstrekken. Men legt de grootste nauwkeurigheid aan de dag als het gaat om het vaststellen van eigenschappen die voor hen van belang zijn. Een politiemann, opgevoed in een gezin waar ijzeren tucht heerste, zal in een door hem op te stellen moraliteitsonderzoek meestal gebrek aan discipline accentueren. Bij deze fout verheft de beoordelaar de eigen moraal of gedragingen tot norm (SMITH, AQUINO & KOLEVA, 2014).

De verhoorder kan de attitudes van de getuige exploreren door vragen als (VROLIJK, 1991: 56; KEERS, 1976: 34):

- "Kunt U dat verduidelijken?"
- "Kunt U daar iets meer over vertellen?"
- "Kunt U daar een voorbeeld van geven?"
- "Hoezo?"
- "Sorry, dat begrijp ik niet, kunt U dat uitleggen?"
- "Hoe bedoelt U dat?"

Interpretaties

Observeren houdt waarnemen in en een zekere mate van interpretatie van die waarneming, op grond waarvan mensen dan weer conclusies trekken. Met selectiviteit van de waarneming wordt bedoeld, dat mensen niet alles tegelijk kunnen waarnemen. Sommige dingen merken ze wel op, terwijl ze andere verwaarlozen en weer andere überhaupt niet kunnen

waarnemen wegens gebrek aan adequate zintuigen. Met subjectiviteit van de waarneming wordt bedoeld dat verschillende mensen de dingen die ze waarnemen verschillend kunnen waarderen en interpreteren. Selectiviteit en subjectiviteit staan niet los van elkaar, maar zijn verweven. Als men bijvoorbeeld een film voor de tweede maal ziet, vallen veel nieuwe dingen op (selectiviteit) en waardeert men de film anders (subjectiviteit). Verder is het zo, dat men door subjectieve factoren als interesses, kennis en door de situatie waar men in verkeert, sommige zaken wel opmerkt, maar andere niet en dat bovendien de interpretatie kan verschillen. Zo zal bijvoorbeeld iemand met bouwplannen 'tijdelijk' meer aandacht hebben voor huizen. Hij zal details opmerken die anderen niet 'zien' (VAN DE SANDE, 1990: 14).

We kunnen de stabiele eigenschappen van anderen alleen indirect afleiden uit gedragingen. Soms kan dat op een makkelijke, rechtstreekse manier: als iemand in een winkel iets wegneemt zonder te betalen, kan men daaruit afleiden dat die persoon oneerlijk is. Maar in veel situaties waar men het gedrag van anderen waarneemt, treden al gauw complicaties op. Dat komt doordat veel gedrag voor meer interpretaties vatbaar is en doordat mensen vaak allerlei verborgen bedoelingen hebben die ze niet uitspreken. Dit betekent dat we de dingen die mensen doen en zeggen vaak niet '*at face value*' (op het direct waarneembare niveau) kunnen nemen. Als een werknemer bijvoorbeeld zijn chef aanbiedt hem te helpen zijn kapotte auto te repareren, kan dat betekenen dat die persoon heel behulpzaam is, maar het kan ook betekenen dat hij bij de chef in een goed blaadje wil komen. Dat onderscheid kan een moraliteitsgetuige moeilijk maken (VONK, 1999: 75-76).

Ook het verloop van het gebeuren heeft een invloed op onze waarneming en de interpretatie ervan. Waarnemers hebben de neiging meer belang te hechten aan de begin- en eindfase van een gebeurtenis (*primacy- en recency-effect*). Wat daartussenin gebeurt, wordt in vergelijking daarmee eerder verwaarloosd of vergeten. In het dagelijks leven speelt bijvoorbeeld de eerste indruk een grote rol bij de beoordeling van anderen (*primacy-effect*). Als we net een knetterende ruzie met iemand gehad hebben, herinneren we ons vroegere vervelende incidenten ineens méér dan goed (*recency-effect*). De goede momenten komen op de achtergrond.

Een andere foutenbron vindt men in de neiging die mensen hebben om te versimpelen en te verkorten. Observatie houdt reductie in en dat is een bron van vertekening. Vereenvoudiging vindt niet alleen plaats door het weglaten, c.q. niet waarnemen van bepaalde gedragingen, mensen kunnen ook uit een onoverzichtelijke massa gedragingen door reductie een zinvol geheel maken. Ze verklaren dat zoiets als: "*Hij deed wel dit en dat, maar eigenlijk kwam het allemaal neer op...*" (VAN DE SANDE, 1990: 52).

Een journalist wordt verondersteld in zijn berichtgeving objectief te zijn, maar tezelfdertijd is hij subjectief in zijn eigen wereldvisie. Als er vijf verschillende kranten zijn, dan zijn er vijf verschillende manieren om de wereld te begrijpen. Ze schrijven niet allemaal hetzelfde verhaal omdat iedere schrijver aan zijn verhaal, of hij wil of niet, zijn gewicht meegeeft: alleen al door de selectie die hij toepast. Noem het keur, of kleur. Dit alles klinkt in het bericht mee. Een goede journalist is objectief wat de feiten betreft, maar subjectief door zijn toon. Men herkent een krant meer aan zijn toon dan aan zijn berichten (KROL, 1995: 20). Tot op zekere hoogte is dit ook het geval met moraliteitsonderzoeken.

Meningen i.v.m. de gepleegde feiten

Subjectieve uitspraken van moraliteitsgetuigen over de verdachte i.v.m. de feiten waarvan hij verdacht wordt, zijn te vermijden. Een zin waaruit blijkt dat de verdachte volgens de getuige de moord niet pleegde omdat: "*Men hem niet in staat achtte*" tot dergelijke feiten ("*...zo'n brave jongen kan dat niet gedaan hebben...*"), doet niet ter zake. Een veel verklaarde uitvlucht is ook: "*Zij was zichzelf niet*". Daarmee kan men elke situatie redden (BANDLER, 1998: 57).

Eenzijds heeft de moraliteitsgetuige geen kennis van het feitendossier en anderzijds zijn de daden van een verdachte voor zijn omgeving meestal onvoorspelbaar of onverklaarbaar (COSYNS & CASSELMAN, 1995: 62). Indien een getuige insisteert dergelijke beweringen in zijn verklaring op te nemen (bv. sympathie met de dader) is het de taak van de verhoorder daarover te interpellieren. Waarom – op wat steunt men – enzovoort.

Uit de biografische ontwikkelingsgeschiedenis van de verdachte, opgenomen in het verslag van de psychiater-deskundige, zal blijken of in de levensloop van de verdachte bepaalde problemen manifest dan wel latent aanwezig waren. Latent wil zeggen dat de bestaande problemen verborgen, onzichtbaar gebleven zijn voor de buitenwereld, waarbij het vaak typerend is dat de gepleegde feiten op zichzelf op een brutale wijze het bestaan van problemen voor iedereen plots zichtbaar maakt. De feiten komen voor de buitenwereld over als een donderslag bij heldere hemel.⁷

Bovendien blijkt uit psychologische onderzoeken dat enkele ogenblikken vóór de misdaad de persoon door niemand als misdadiger kan beleefd worden; dat na de misdaad de persoon eerst alleen zichzelf als misdadiger kan ervaren en dat hij pas als misdadiger gestigmatiseerd kan worden nadat hij als misdadiger ‘herkend’ en gesnapt werd (zelfs als hij later nog kon worden vrijgesproken), terwijl zijn persoonlijkheidsstructuur ondertussen niet veranderde, alleen de verschijningsvorm (RAINE, 2013: 96; De GREEFF, 1946: 315).

4. CONCLUSIE

Het ziet er naar uit dat moraliteitsonderzoeken voor onbepaalde tijd door de politie zullen gedaan worden. Met de wet van 21 december 2009 werden in artikel 62*quater* Sv. regels over het opstellen van moraliteitsverslagen voor de hoven van assisen aangekondigd. Sedert de wet van 5 februari 2016 komen de meeste misdaden voor de correctionele rechtbanken, zodat dit artikel opnieuw moet aangepast worden. Handleidingen zijn niet meteen te verwachten.

Volgens stemmen uit de verschillende betrokken beroepsgroepen blijven moraliteitsverslagen in misdaden ook voor de correctionele rechtbanken noodzakelijk, met behoud van kwaliteit. De gespecialiseerde verhoren moeten gebeuren door goed opgeleide verhoorders, op basis van het bestaand stramien. Overleg tussen de behandelend magistratuur en de onderzoekers is absoluut noodzakelijk om maatwerk af te leveren.

Een of meer politieambtenaren die verantwoordelijk zijn voor het opstellen van het moraliteitsonderzoek worden volgens artikel 278 §2 Sv. in elk geval opgenomen op de lijst van getuigen. Getuigen voor een correctionele rechtbank is anders dan voor een hof van assisen. Net als voor getuigen in het feitenonderzoek is het binnen de federale politie wachten op initiatieven om dat te stroomlijnen.

REFERENTIES

Literatuur

- ARGYLE, M. (1980). *De psychologie van het intermenselijk gedrag*. Brussel: Samsom.
- BANDLER, R. (1998). *Hoe haal je wat in je hoofd* (5^e druk). Utrecht: Servire.
- BLACKBURN, R. (2001). *The psychology of criminal conduct*. Chichester: Wiley.
- BOCKSTAELE, M. (2004a). *Moraliteitsverslagen in assisenzaken*. Brussel: Politeia.
- BOCKSTAELE, M. (2004b). Het moraliteitsverslag in assisenzaken. *Vigiles*, 3-14.
- BOCKSTAELE, M. (2008). *Handboek verhoren 1*. Antwerpen: Maklu.

⁷ Psychiater Roger DEBERDT in Het Nieuwsblad van 5 november 2010.

- BOELAERT, A. (2008). Psychopathie. In Declercq, F. (Ed.), *Seksuele, geweld- en levensdelicten* (pp. 141-175), Leuven: Acco.
- CASSELMAN, J. (2010). *Etienne De Greeff*. Antwerpen: Maklu.
- COSYNS, P. EN CASSELMAN, J. (1995). *Gerechtelijke psychiatrie*. Leuven: Garant.
- COTTYN, J.L. (2004). Het openbaar ministerie en het moraliteitsverslag. In BOCKSTAELE, M. (Ed.), *Moraliteitsverslagen in assisenzaken* (pp. 231-238), Brussel: Politeia.
- CRAEYNEST, P. (2002). *Focus op gedrag*. Leuven: Acco.
- DECLERCQ, F. (2008). Affectief en predatorisch geweld: persoonlijkheidsstructuren en dynamieken. In DECLERCQ, F. (Ed.), *Seksuele, geweld- en levensdelicten* (pp. 87-114), Leuven: Acco.
- DE GREEFF, E. (1946). *Introduction à la criminologie*. Brussel: Libraire-éditeur Joseph Vandennplas.
- DESTENO, D., VALDESOLO, P. EN BARTLETT, M.Y. (2006). Jealousy and the threatened self: Getting to the heart of the green-eyed monster. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91(4), 626-641.
- GHYSBRECHT, P. (1970). *Moord*. Gent: Story-Scientia.
- HASTOF, A.H. EN CANTRIL, H. (1954). They saw a game: A case study. *Journal of Abnormal Social Psychology*, 49, 129-134.
- JONES, E.E. EN NISBETT, R.E. (1972). The actor and the observer: Divergent perceptions of the causes of behavior. In JONES, E.E., KANOUSE, D.E., KELLEY, H.H., NISBETT, R.E., VALINS, S. EN WEINER, B. (Eds.), *Attribution: Perceiving the causes of behavior* (pp. 79-94), Morristown: General Learning Press.
- KEERS, C. (1976). *Argumentatie*. Alphen aan den Rijn: Samsom.
- KEERS, C. EN WILKE, H. (1984). *Oriëntatie in de sociale psychologie*. Brussel: Samsom.
- KORSWAGEN, C.J.J. (1988). *Drieluik mondelinge communicatie. Deel II*. Deventer: Van Loghum-Slaterus.
- KROL, G. (1995). *De mechanica van het liegen*. Amsterdam: Querido.
- LANG, G. EN VAN DER MOLEN, H.T. (2004). *Psychologische gespreksvoering* (12e druk). Soest: Uitgeverij Nelissen.
- LIEKENS, P. (2000). *Het spel tussen bewuste en onderbewuste*. Deventer: Ankh-Hermes.
- MINNAERT, M. (2004). Individualiseren en personaliseren. Historiek, finaliteit en belang van het moraliteitsonderzoek in assisenzaken. In BOCKSTAELE, M. (Ed.), *Moraliteitsverslagen in assisenzaken* (pp. 19-59), Brussel: Politeia.
- O'CONNOR, J. EN MCDERMOTT, I. (1997). *Licht op Neuro-linguïstisch programmeren*. Utrecht: Servire Basisreeks.
- OOMKES, F. EN GARNER, A. (1988). *Praten met plezier*. Amsterdam: Boom.
- PRICE, C. EN KUNZ, J. (2003). Rethinking the paradigm of juvenile delinquency as related to divorce. *Journal of Divorce and Remarriage*, 39, 109-133.
- RAINE, A. (2013). *Het gewelddadige brein*. Amsterdam : Uitgeverij Balans.
- SMITH, I.H., AQUINO, K. EN KOLEVA, S. (2014). The moral ties that bind...even to out-groups: The interactive effect of moral identity and the binding moral foundations. *Psychological Science*, 25(8), 1554-1562.
- VAN AELST, V. (2011). Ik ben een grensgeval. In VANDERSTRAETEN, M. (Ed.), *Het geweten van onze strafpleiters*, Antwerpen: Linkeroever uitgevers.
- VAN DE SANDE, J.P. (1990). *Gedragsobservatie*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- VAN DER VELDEN, H. (2004). Kunnen moraliteitsverslagen beknopter? In BOCKSTAELE, M. (Ed.), *Moraliteitsverslagen in assisenzaken* (pp. 191-218), Brussel: Politeia.
- VAN EEMEREN, F. EN GROOTENDORST, R. (1994). *Dat heeft U mij niet horen zeggen...* Antwerpen: Contact.
- VAN LANGENHOVE, L. (1989). *Juryrechtspraak en psychologie*. Antwerpen: Kluwer Rechtswetenschappen.

- VERBELEN, M. (2004). Deskundigen als uitvoerders van het moraliteitsonderzoek: een alternatief? In BOCKSTAELE, M. (Ed.), *Moraliteitsverslagen in assisenzaken* (pp. 175-189), Brussel: Politeia.
- VERMASSEN, J. (1999). Verhoren: de ruggengraat van het gerechtsdossier. In CPS (Ed.), *Het politieverhoor* (pp. 87-101), Brussel: Politeia-CPS.
- VERMEULEN, E.E.G. (1990). *Kennen door zien*. Assen: Van Gorcum.
- VONK, R. (1999). *De eerste indruk*. Amsterdam: Boom.
- VROLIJK, A. (1991). *Gesprekstechniek*. Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum.

Wetgeving

- PARL. ST. KAMER (2008/2009). Verslag namens de commissie voor de justitie, DOC 52, 2127/008.
- PARL. ST. SENAAT (2008/2009). Verslag namens de commissie voor de justitie, nr. 4-924/4.
- Wet van 21 december 2009 tot hervorming van het hof van assisen, *BS*. 11 JANUARI 2010.
- Wet van 5 februari 2016 tot wijziging van het strafrecht en de strafvordering en houdende diverse bepalingen inzake justitie, *BS*. 19 februari 2016. (Potpourri II wet)